

# ELŐSZÓ SZÉPE GYÖRGYRE EMLÉKEZVE

SZÖLLÖSY-SEBESTYÉN ANDRÁS

Ennek a kötetnek a szerkesztői és szerzői Szépe György professzor közvetlen és közvetett tanítványai és kollégái. E három kategória között nem nagyon lehet éles határvonalat húzni, hiszen a Professzor urat tanítványai nagy családjának tagjai kivétel nélkül *Tanár úrnak*, vagy legfeljebb kicsit ironikus felhanggal *Főtanár úrnak* szólították, és legtöbbször kölcsönösen tegező viszonyban volt vele – ugyanis vele csak kölcsönösen lehetett tegező viszonyba kerülni. A hozzá való viszonyulás nyelvi kifejeződésének ezek a sajátosságai abban lelik magyarázatukat, hogy tanítványai általában nem csupán tisztelték, de szerették is, ő pedig tanítványait nagyon hamar kollégának tekintette, és még azokban a kollégáiban is tudott tiszteletre méltó tulajdonságot találni, akiket tulajdonképpen nem kedvelt.

Szépe György is magát elsősorban tanárnak tekintette, holott mind műveltségét, széles körű szakirodalmi ismereteit, mind témaválasztásait és módszertani arzenálját tekintve kiváló kutatói képességekkel rendelkezett, de bőkezűen ontott, sziporkázó ötleteit és mindig releváns kérdésfeltevéseit többnyire tanítványaira bízta, akik, ha tudtak élni velük, biztos tudományos kutatói sikerre számíthattak.

Ez a kötet is tulajdonképpen egy ilyen kezdeményezésnek köszönheti létét, amelynek végrehajtásában azonban maga a „mester” tette meg az első lépéseket. 1972-ben két tanulmányt jelentetett meg – az ő szóhasználatával élve – a magyar *rokonsági elnevezésekről*. Az elsőben (Szépe 1972/1) – mai szemmel olvasva – tulajdonképpen arra mutat példát, hogy egy terminusrendszert, azaz terminológiát hogyan lehet a mögötte álló, nyelvektől független „univerzális” fogalomrendszerre rávetítve jellemezni. A másikban (Szépe 1972/2) ezt az – azóta keletkezett kognitív nyelvészetet megelőlegező – módszert konkrét nyelvek, a magyar és a francia rokonsági elnevezéseinek összehasonlítására alkalmazza. Ennek a kezdeményezésnek a folytatásaként született meg az ötlet, hogy egy, a kezdeményező emlékének szentelt kötetben több nyelv rokonsági elnevezéseit hasonlítsák össze a szerzők – nem közvetlenül, hanem a magyar rokonsági és családterminológiát alapul véve.

Az előszó írójának nem feladata, hogy az olvasó előtt vagy helyett méltassa a kötet tartalmát, arra azonban mégis szeretném felhívni a remélt olvasó figyelmét, hogy ez a kötet – első olvasói véleményem szerint – miben lép túl egy, a mesterünktől tanult módszer egyszerű alkalmazásán. A *Célok és metódusok* című bevezető fejezetben (a 11. oldalon) a szerzők (Hidasi Judit, Osváth Gábor és Székely Gábor) is utalnak rá, hogy az általuk használt terminológia tulajdonképpen a Szépe György által implicit módon alkalmazott elméleti megfontolások kibontásának eredménye, illetve azok szentesítése.

Szépe 1972-es tanulmányainak megjelenése előtt a jelen kötetben is tárgyalt szavak megnevezése a magyar nyelvészeti szakirodalomban általában a *rokonságnév* volt. Ez az abszolutizáló terminus használnának azt sugallja, hogy ezek a szavak tulajdonképpen

*nevek*, amelyek csak abban különböznek a tulajdonképpeni nevektől, hogy nem teljesen egyediek és önkényesek, hanem a nevet viselő személyek rokonsági viszonyaira (is) utalnak; ezáltal valami sajátos átmenetet képeznek a teljesen „jelentés nélküli” tulajdonnevek és a fogalmi jelentéssel bíró köznevek között. Ebből a perspektívából tekintve eltűnik a különbség a *hivatkozó* és a *megszólító* nevek között (vö. 12. o.), márpedig ezek történetileg nézve – legalábbis a magyarban – egyre jobban elkülönülnek egymástól. (Manapság már elképzelhetetlen volna, ami még a 19. században is szokásos volt, hogy testvérek magázódva, *nénémnek*, *bátyámnak*, *húgomnak* vagy *öcsémnek* szólítsák egymást – mint megszólításoknak, ezeknek a szavaknak használata az idők során egyre metonimikusabbá vált; míg egyre több családban fordul elő, hogy a gyerekek szüleiket, esetleg nagyszüleiket is keresztnévükön, vagy valamilyen beceneven szólítják meg. NB. valószínűleg ez is hozzájárul a rokonságnevek előfordulásának ritkulásához.)

Szépe ezzel szemben mértékadó tanulmányainak már a címében is az addig szokásos *rokonságnevek* terminus helyett a *rokonsági elnevezések* kifejezést használja, ezáltal konceptuálisan és a nyelvek között is relativizálva, és a terminológia felé közelítve e szavak funkcióját. Mint említettük, maguk a tanulmányok pedig már arról szólnak, hogy az egyes nyelvek egy nyelvtől független bonyolult viszonyfoglaló-háló különböző csomópontjait nevezik vagy nem nevezik meg különböző szavakkal. Az elnevezéseket tehát még kimondatlanul, de terminusrendszerként, azaz terminológiaként írja le.

Nem véletlen tehát, hogy a Szépe György által már akkor is számon tartott etnológiai szakirodalomban a rokonsági rendszerek nyelvi lenyomatát *családterminológiának* nevezték. Ennek nyomán e kötet tanulmányainak szerzői kutatásuk tárgyát még pontosabban, *rokonság és családterminológiának* nevezik, utalva ezzel a családon belüli, legközelebbi vérrokonság fogalmából kiinduló, egyre távolabbi és egyre spirituálisabb rokonsági viszonyokra, amelyek lassan egész nemzeteket, társadalmakat, sőt az egész emberiséget, a teremtett világot és a teremtő gondolkodást is átszövik.

Ezekon a személyes és filozófiai motivációkon kívül, amelyek reményeim szerint maguktól is sugároznak e kötet anyagából, én csak annyit szeretnék itt még előrebocsátani, hogy a hagyományos témája iránt hagyományosan érdeklődőkén túl ez a kötet napjainkban a modern *összehasonlító terminológia* kutatóinak érdeklődésére is bizvást számot tarthat.

## Irodalom

- Szépe (1972/1): Szépe György: A magyar rokonsági elnevezések néhány kérdése. In: *Általános Nyelvészeti Tanulmányok, VIII.* Szerk.: Telegdi Zsigmond és Szépe György. Budapest: 181–199.
- Szépe (1972/2): Szépe György: A magyar és francia rokonsági elnevezések összevetése. In: *Összevető nyelvvizsgálat, nyelvoktatás.* Szerk. Deme László és Nyirkos István. Budapest: 343–348.